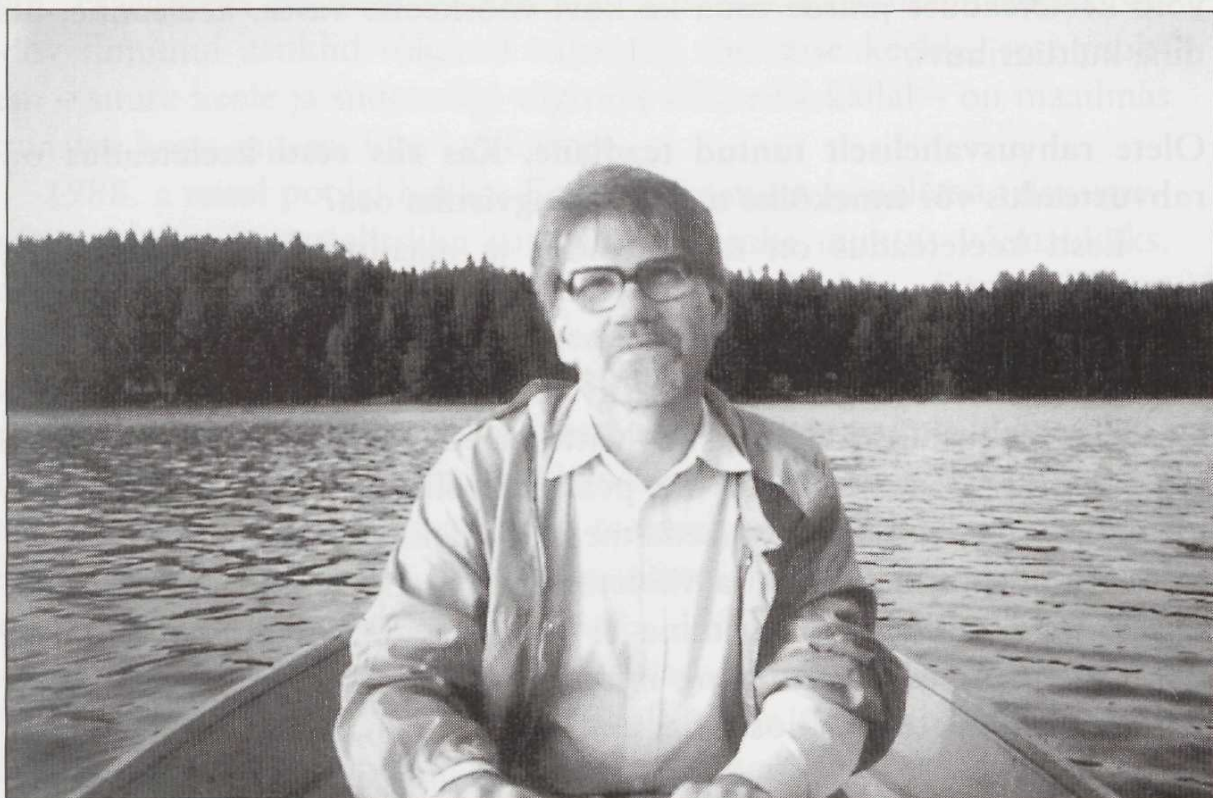

Intervjuu

- - - - -

Mati Hint

Mati Hint, keeleteadlane, TPÜ professor, loomuliku grammatika töörühma juht.

Sündinud 28. augustil 1937 Tartus.

Erialalt filoloog, õppinud Tartu ülikoolis 1957–1963 eesti filoloogia osakonnas soome-ugri keeli ja seejärel eriprogrammi järgi matemaatilist ja rakenduslingvistikat.

Filoloogiakandidaat aastast 1971, väitekirj „Eesti keele rõhusüsteemi fonoloogia ja morfofonoloogia põhiprobleemid“ Eesti (NSV) Teaduste Akadeemias.

Filosoofiadoktor aastast 1997, väitekirj „Eesti keele astmevahelduse ja prosoodiasüsteemi tüpoloogilised probleemid“ Helsingi ülikoolis.

Mida tahaksite öelda noorele lugejale – mis toob inimese keeleteaduse juurde?

Harva viib noore inimese keeleteaduse juurde keeleteadus, pigem ikka kellegi innustav eeskuju ja üldine humanitaarne kaldumus, huvi kirjanduse ja ajaloo vastu. Hea kirjandus on keel kõige ehedamal kujul. Teisest küljest on jälle nii, et huvitama hakkab ikka see, milles nähakse probleeme, kui tekivad küsimused, kahtlused, protest. Keele puhul juhtub see enamasti alles gümnaasiumis ja ülikoolis või tööelus. Inimese võib keeleteaduse juurde tuua ka huvi võõrkeelte vastu, keeleanne, üldine kultuurihuvi.

Olete rahvusvaheliselt tuntud teadlane. Kas siis eesti keeleteadus on rahvusteadus või ennekõike maailma lingvistika osa?

Eesti keeleteadus on rahvusteadus ja maailma keeleteaduse osa, nagu iga teadus – ka Eesti ajalugu, arheoloogia, etnograafia, folkloristika, kodu-uurimine jne.

Maailmateadusega peaks eesti keeleteadust siduma teoreetiliste aluste ja teadusfilosoofia ühtsus. Mitte et eesti keeleteaduses ei tohiks teha julgeid avastusi või et me peaksime siin kopeerima kõike, mis maailmas on parajasti moes (seda me ei suudakski), aga siiski valitsevad teaduses uurimismeetodite ja väidete hindamiseks teatud kriteeriumid. On tõdesid, mille ignoreerimine ei vii edasi, nii et targem on neid põhitõdesid arvesse võtta ning mitte hakata eesti keeleteaduse kitsalt pinnalt maailma teadusfilosoofiat ümber tegema. Kui eesti keeleteaduses kerkivad esile väited, mis justkui lükkavad ümber keeleteaduse üldisi tõdesid, siis tuleks viga siiski kõigepealt otsida enda arusaamades.

Muidugi on eesti keeleteaduse esmane kohustus eesti keele uurimine oma aja teaduse tasemelt ning selle uurimistöö tulemuste kättesaadavaks tegemine teaduslikus ja ka igapäevatarvituseks sobivas vormis. On väga ülekohtune hinnata eesti keeleteadlasi selle põhjal, kui palju nende uurimusi avaldatakse näiteks inglise keele uurimisele pühendatud ajakirjades. Eesti keeleteaduse rahvusvahelist mainet mõõdab pigem see, kui palju meie keeleteadlaste töid märgatakse ja viidatakse, kui sageli kutsutakse meie keeleteadlasi kõnelema rahvusvahelistele teadusüritustele. Eesti keeleteadus peaks jõudumööda harrastama ka slaavi, germaani, romaani, balti (või mis tahes) keelte uurimist, aga kohustuseks on meil ikkagi eesti keelt ja lähisugukeeli uurida.

Olete aastaid olnud mitmekülgne riigitegelane ja ühiskondlike protsesside mõjutaja. Miks on see teile tähtis?

Riigitegelaseks tituleerimine on liialdus. Tuleb hoopis tunnistada, et ühiskondlikke protsesse tulemusrikkalt mõjutada on väga raske. Olin Eesti poliitikas aastatel 1987–1995. Tulin poliitikasse 1987, kui venestamise surve muutus üha väljakutsuvamaks ja varjamatumaks. Eesti keeleteadlase kohus oli astuda argumentidega sellise poliitika vastu. Seda ma 1987. ja 1988. a oma kakskeelsust käsitlevate artiklitega ka tegin. Praeguseks on need Vikerkaares ja Moskva ajakirjas Družba Narodov ilmunud artiklid tõlgitud vähemalt tosinasse keelde, sest probleem – suure keele ja suure riigi vägivald väiksema kallal – on maailmas aktuaalne kogu aeg, nii Idas kui Läänes.

1988. a teisel poolel hakkas Eesti ajakirjandus kõnelema teistsugustes toonides – imperialistliku sotsialismi kriitika muutus võimalikuks. Varsti muutus võimalikuks taotleda eesti keelele Eestis kaitset keeleseaduse näol. 1988 oligi keeleseaduse eest võitlemise aasta. Arvatavasti selle töö tõttu valiti mind 1988. a sügisel mulle endalegi ootamatult Rahvarinde juhtide hulka. Sealt algas osalemine tegelikus poliitikas – 1989. a teisest poolest tekkis osalemise võimalusi tagantjärelegi vaadates väga kõrgel rahvusvahelisel tasemel, olgu siis keeleõiguse konverentsidel Kesk-Euroopas, rahvusvahelistel julgeolekufoorumitel või üleameerikalises televisiooniprogrammis. 1992–95 olin Riigikogu liige ja suure osa sellest ajast välislähetustes Strasbourgis, Pariisis ja mujal.

Poliitikas on minu jaoks oluline kultuuri ja elamisviisi kaitse, keel kaasa arvatud. Leidsin igal pool kergemini kontakti poliitikutega, kes olid poliitikasse tulnud kultuuriringkondadest või teadusest. Teadus on kultuuri osa. Nii või teisiti tunnetavad teadlased ühiskonna ees seisvaid ohte ning tunnevad vahel endas ka julgust ja jõudu nendele ohtudele vastu seista. Kelle loomuses on oma erialasse kapseldumine – see on teadlase õigus. Aga ei oleks õige teadlast halvustada, kui ta ei jää ühiskonna elus kõrvaltvaatajaks. Maailmas, sealhulgas Eestis on häid näiteid teadlastest, kes ei ole kõrvaltvaatajad või kes on otsustavatel aegadel võtnud endale liidri vastutuse, maailmas näiteks tänapäeva keeleteaduse tippnimi Noam Chomsky, Eestis Endel Lippmaa, Uno Mereste (majandusteadlase ja juristina ka suurepärase keelemõtleva) jpt.

Mulle on väga tähtis, et Eestis jääks ühiskond ja ühiskonna elu püsima eestikeelsena. Selle tõttu olen ma väga mures Eestis toimuvate rahvastikuprotsesside pärast: sündivuse langus, rahva tervise allakäik, sotsiaalse solidaarsuse hävitamine Eestis võib eesti keele ja kultuuri saa-

tusele osutada palju määravamaks kui kiire ühinemine Euroopa Liidu ja NATO-ga. Minus tekitab pidevat ängistust see ülbus, millega ühiskonna liikumissuuna üle otsustajad on neid saatuslikke probleeme kümme aastat ignoreerinud.

Kuidas mõjutab keelega ja ühiskonnaga tegelemine inimese maailmapilti?

Inimene ei ole ainult keeleteadlane, nagu ta ei ole ainult eestlane või mees/naine. Ma loodan, et vähemalt salaja on igal inimesel rohkem kui üks definitsioon. Ka mina ei tegele üksnes keeleuurimisega, mitmel ajajärgul on olnud tähtsamana tundunud tegemisi. Püüan elada oma parema äratundmise järgi. Aeg, põhimõtted, võimalused, kultuur, kasvatus, maailmast arusaamine, huvid, kalduvused, pahed ja jõukohane võitlus nendega seavad siin oma piirid.

Ma ei ole ka seda sorti keeleteadlane, kelle jaoks maailmas midagi peale keeleteaduse ei eksisteeri. Mu eelistatud lugemisvaraks on juba aastakümneid kunsti- ja ajalooramatud, mälestused ja filosoofia. Olen veendunud, et neist näiliselt keeleteadusekaugetest allikatest saan ma keeleteadusliku mõtlemise jaoks mõjusaid impulsse. Nii lõhestatud ja killustatud kui inimeste maailm ka poleks, leiab temas siiski ka palju ühtset ja ühtekuuluvat.

Maailmas on palju soome-ugri keskusi ja meiegi keelest huvitatud inimesi. Keda neist eesti jt soome-ugri väikekeelte uurijaist-õpetajaist tahaksite isiklikult esile tõsta?

Mida keegi minu mõtteviisi jaoks on tähendanud, see selgub tihti palju hiljem. On autoreid, kelle juurde tuleb aina tagasi pöörduda, ka siis, kui nende seletused-tõlgendused ei klapi minu omadega: Fr. R. Faehlmann, Eduard Ahrens, F. J. Wiedemann, Mihkel Veske, Lauri Kettunen, Elmar Muuk – need on minu uurimisala aegumatud klassikud, kaasaegsetest R. T. Harms, Valter Tauli, Tiit-Rein Viitso, Paul Ariste, Ilse Lehiste (seda eesti keele uurijatest). Päris sageli loen ma vanu piibliväljaandeid, millest saan ka keelelist-keeleteaduslikku inspiratsiooni. Kaugemate soome-ugri keelte osas olen päris harimatu, rohkem olen lugenud eesti keelt mõjutanud keelte teooriat ja ajalugu.

Kui mõista seda küsimust avaramalt, siis väärivad kindlasti nimetamist väga paljud soome kolleegid alates mulle lähimatest nagu Helsingi ülikooli soome keele professor Auli Hakulinen ja Soome suurstaatonna pressisekretär Eva Lille. Tänu nende külaskäikudele alates

1965. aastast – ning tänu suurele hulgale lähedastele kolleegidele, keda siinkohal üles lugeda ei jõuaks – pole mul ja paljudel teistelgi Eesti kolleegidel puudunud nii moraalne kui ka teaduslik tugi. See toetus on kasvatanud ka minu keeleteaduslikku ja kultuuriloolist raamatukogu. Eraldi tooksin esile oma kauaaegseid tuttavaid USA ülikoolidest: prof Ilse Lehiste, kellega pole häid suhteid ja respektierivat kontakti seganud ka üha erinevamad vaated ühisele välteteemale, ning minu lähedane sõber prof Raimo Anttila, kes on aegade jooksul väga palju aidanud ka Vene kolleege. Niisuguste kontaktide kaudu levis välismaiste kolleegide hulgas natuke ka arusaamist meie olukorrast Nõukogude impeeriumis.

Kui aga mõista seda küsimust kitsalt, siis ei saa unustada Paul Ariste inimlikku suurust väiksemate soome-ugri keelte uurijate järje peale aitamisel. See oli tõeline missioon (sama sõna, mis *misjon*). Tihti tuleb meelde ka liivlaste kultuuriinimene Peetõr Damberg, kes mitte eriti soodsas õhkkonnas viimse hingetõmbeni talletas oma emakeelt ja väikest liivi asja.

Juhite praegu nn loomuliku grammatika töörühma. Õpetajat huvitab kindlasti, mis on selle grammatikakirjelduse alus?

Loomuliku grammatika nimetuse pakkus projekti esialgse töökoodina välja Martin Ehala, hiljem leidsime, et see kajastabki päris hästi autorite mõtteviisi.

Osalt on selle projekti sünnis süüdi nn akadeemilise grammatika morfoloogiakõide, mille meetodi suhtes mul on pretensioone. Tolles morfoloogias on reeglite leiutamine võrdsustatud reeglite avastamisega, justkui oleks eesti keel masin (nagu ühes Aaviku definitsioonis). Minu arvates läheb meelevaldselt konstrueeritud keelemasin käima halvasti – ta võib küll arvutis leida üles või genereerida õiged morfoloogilised vormid, aga inimese jaoks on keele süsteem vaja esitada võimalikult kergesti arusaadaval ja samas tõepärasel kujul. Ka ei ole ma nõus akadeemilise grammatika (konspektiivse) fonoloogia osaga. Fonoloogia määrab ära ka morfoloogiliste vormide kirjaviisi. Kui see varjab morfoloogia reeglipärasusi, siis ei ole fonoloogia kõige paremini õnnestunud. Häälikusüsteemi ja grammatika kirjeldamine ei ole ainult „lahenduste” väljapakumine, sest keel ei sõltu meie kujutlustest. Keele uurimine on avastamistegevus, mitte leiutamine. Leiutada tuleb ainult avastatu sobiv kasutamine ja võimalikult lihtne esitusviis. See ongi meie filosoofia.

Keerulised olud ja suhted võtsid minult võimaluse 25 aastat tagasi oma teaduslikke ideid akadeemilise grammatika vormis teostada. Nüüd olen veerandsajandise hilinemisega saanud võimaluse realiseerida oma toonane projekt. Minu toleaeagsetele ja ka praegustele arusaamadele ligilähedaseltki vastav grammatika on ikka veel kirjutamata (kui mitte arvestada minu enda ja Martin Ehala gümnaasiumiõpikuid). Seda lünka me nüüd täidame. Eesti häälikusüsteem ja morfoloogia on olnud mu peamised uurimisvaldkonnad, kuid ma ei tunne endas enam nii palju jõudu, et kirjutada need kaks ala grammatikaks ühtses kontseptsioonis. Niisiis kirjutab Martin Ehala morfoloogia ja Silvi Vare sõnamoodustussõnaraamatu. Mulle jääb peale fonoloogia ka eesti keele tänapäevastele muutumistendentsidele pühendatud köide. Süntaksit me ei üritagi, sellist jõudu ega aega meie töögrupil pole, pealegi pole valitud kirjeldusviisi raamides akadeemilisele süntaksile peale raske sõnastuse kuigi palju ette heita. Autorid ise võiksid selle tõlkida kergemas keelde, töö väärrib seda lisavaeva.

Õeldust ei maksa välja lugeda akadeemilise morfoloogia täielikku eitamist. Paljud olulised põhimõtted (süsteemi produktiivne või aktiivne osa ja mitteproduktiivne või passiivne osa, tsentri ja perifeeria mõistete kasutamine jpm) on meil ühised. Kuid grammatika peaks siiski tulema teistsugune. Tahaksime, et õpetajal oleks meie grammatika köiteid ja Silvi Vare sõnastikku käepärane käsitada ja kasutada. Aga sinna läheb veel aega. Loodame, et me ei väsi.

Olete asunud Eestis teadvustama teaduse eetika probleeme. Mis on teid sellele tõuganud?

Üks tänapäeva teadusfilosoofia printsiipe on kahtlemine: iga vana ja uut teooriat, hüpoteesi, väidet tuleb kontrollida ja kontrollida. Teaduses pole kellelgi monopoli. Ka juba kord seletatud või lahendatud probleemide juurde pöörduakse tagasi ja revideeritakse neid, kui selleks tekib põhjus. Nimetasin näiteks ennist reeglite avastamist – eesti keeleteaduses pole tahetudki näha vahet avastatud keelereeglite ning kellegi leiutatud reeglite vahel. Esineb mentaliteeti, mis annab vaba voli mitšuurinlusele keeles – et leiutame aga julgelt uued vormid ja normid ning kuulutame nad õigeks ja seaduslikuks. Selline vaade võib viia *ad hoc*-otsustele, mis peagi osutuvad problemaatiliseks.

Niisuguse pinnalise positivismi põhjused ka edukas keeleuuenduses peituvad ajaloolises vajaduses kujundada eesti keel kiiresti moodsaks

kirjakeeleks. Sada aastat tagasi tuli tihti otsustada enne teaduslikke uuringuid. Praegu on olukord teine, aga suhtumine on sama.

Teaduse eetika küsimus on suurel määral teaduse filosoofia ja maailmavaate küsimus. Vastuolud ja erinevad hinnangud enda ja teiste teaduslikule tegevusele tulenevad sagedamini kui me arvame erinevatest teadusfilosoofilistest tõekspidamistest või nende puudumisest. Juba põguski lugemine selles valdkonnas võiks juhtida mõttele, et Eesti keeleteadus tegeleb liiga vähe tänapäeva teadusfilosoofiaga, teaduslikuna esitatud seisukohtade tõesuse tõestamisse ei suhtuta täie rangusega.

Sain Tartu ülikoolis õppides ka mõningase matemaatilise hariduse, sooritasin kümnekond kõrgema matemaatika eksamit täiesti võrdselt matemaatika vanemate kursuste üliõpilastega. Kuigi ma enam ammu ei loe matemaatilist kirjandust ja olen suurema osa oma matemaatilisest haridusest unustanud, usun, et see on mõjustanud mu mõtlemisviisi. Kokkupuude teistsuguse mõtteviisiga mõjub ergutavalt. Minu ülikooliõpingute lõpuaastatel (1960ndate alguses) panid uuendusi otsivad õppejõud Tartu ülikoolis käima õppejõudude, aspirantide ja üliõpilaste arutus- ja eneseharimisringi, mida tänapäeval nimetatakse interdistsiplinaarseks. Toda ringi vedasid Huno Rätsep (keeleteadus), Ülo Kaasik (matemaatika ja arvutid) ja Ivar Kull (matemaatiline loogika). Peaaegu kõigist tolles ringis osalenutest on saanud märkimisväärse tasemega teadlased.

Emakeele õpetaja jaoks on praegu väga tähtis, mis suunas liigub õppekava. Nad ei ole rahul, et teksti- ja keeleõpetus on põhikoolis integreeritud, nii et ilukirjanduse õpingud ei seisa enne gümnaasiumiastet omaette. Praegu käib vaidlus, millisel kooliastmel peaks kirjandus omaette aineks muutuma – I, IV, VII või X klassis. Mida teie arvate? Misugune on teie nägemus õppekava probleemidest?

Küsimus algab sellest, kes peaksid õppekava ja õppevara tegema – kas pika praktikaga tegevõpetajad või teadlased. Niikaua kui selline vastandus püsib, ei tule midagi mõistlikku välja, sest pika praktikaga tegevõpetajatel ei ole tihti enam ammu aimu, mis on toimunud eesti keele uurimises paari viimase põlvkonna kestel või mida esmaklassilist on lisandunud maailmakirjandusse. Seda teavad uurijad-teadlased ja erudiidid. Töökoht ülikoolis või ainekomisjonis ei garanteeri asjatundmist, vaid võib selle puudumist hoopis varjata. Asjatundmist ei anna ka seesuguste ühinemine ükskõik kui suureks ja tähtsa nimega komisjoniks.

Õpiku kirjutamine on väga raske ülesanne. Õpiku autoril peab olema teadlase asjatundlikkus, popularisaatori keelekasutus, praktilised koolikogemused ja peale selle veel diplomaadi oskus lävida ebakompetentsete komisjonide ja haridusametnikega. Aeg-ajalt selliseid autoreid ilmub ja annaks jumal neile kannatlikku meelt võimalikult kaua vastu pidada õppekavade pideva ümbertegemise närvilises õhkkonnas. Aga vahel satub alale inimesi, kelle vastutustunne on madal ja enesehinnang põhjendamatult kõrge ning kes on nõus kõigega, kui ainult nende nimega õpik kooli läheks.

Õpik peaks sisaldama palju rohkemat kui miinimumõppekavas ette nähtud. Õpetajal peaks olema võimalus õpikust valida temale sobivaid teemasid põhjalikumaks käsitlemiseks, aga õpilasele peaks õpik andma täiendava lugemise võimaluse. Miinimumõpik võib kujuneda surmiga-vaks.

Õppekavas ega õpikutes ei tohiks olla seisukohti, mis ei vasta tänapäeva teaduse arusaamadele. Teiseks tuleks üritada õpitavat näha laiemas kontekstis. Ja kolmandaks pole vaja anda ülearu suurt tähtsust pisiasjadele, vaieldavas komareeglis juuksekarva lõhkiajamine pole kuigi tähtis.

Kindlasti peaks kirjandus olema omaette õppeaine. Teksti loomise õpetus on ju kirjutamise õpetus ning seda on traditsioonilises Eesti koolis edukalt osatud ühendada kirjanduse õpetamisega. Põhikoolis ongi kirjanduse õpetamine tähtsam kui süstemaatiline keeleõpetus. VII klass on viimane aeg kirjanduse õpetamiseks iseseisva aina.

Kelle kohta julgeksite öelda: „Ei valda hästi oma emakeelt”? Mida peaks noor inimene tegema, et ta ei pälviks teie seesugust hinnangut?

Kõige sagedamini annan ma halva hinnangu keeleputajatele ja nende hulgas on kõige ohtlikumad ajakirjanikud ja ilukõnelejad, kelle kirjutatud ja lausunud sõna levib massiliselt ja omab seejuures veel ka teatud autoriteeti. Need dabljuutajad, nentijad, tõdejad, märkijad, toonitajad, möönjad, täpsustajad, tunnistajad, tähendajad teevad eesti keelele tuhat korda rohkem halba kui kõik lihvimata keelega inimesed kokku. On hämmastav, kui edevalt isegi haritud inimesed ühinevad keeleklounide ansambliga, tähtsalt korrates dabljuusid, aidiisid ja siidiisid või soome keele fraseologisme, sageli oskamata ise häälendada lihtsamaidki inglise või soome nimesid ja sõnu.

Head keelt õpib eeskujude najal. Hea keelega juturaamat on palju tõhusam kui grammatikaraamat või liiklusmäärustiku moodi ortograa-

---

fiareeglite kogumik. Interneti-suhtlus ei asenda kunagi raamatut, sest Internet kujundab oma kitsarinnalise žargooni. Ka Eesti Interneti-suhtlejad on juba loonud oma keelekeskkonna, mis on praegu küll kahetsusväärset tihti labane ja agressiivne. Iseasi on muidugi, kui Interneti kaudu loetakse head kirjandust. Vaimukas vestluspartner ja hea raamat aitavad kujundada head keelt.

küsitlenud kolleeg Krista Kerge
foto: Kalevi Nousiainen